

Слова са Обода*

О словима са Обода, нађеним на оном месту на коме је по народном предању била Штампарија Црнојевића, писао је **П. Ровински** у својој раду „Ободска штампарија и њен значај на словенском југу“ (прештампано у Прославној споменици четрдесетогодишњице Ободске штампарије, 1895). Ровински је наводио да су „више од 50 година“ ученици тамошње основне школе „налазили на томе управ мјесту слова и уметке међу њима, које су и употребљавали за штампу“. Помињао је како је у његово доба било на Ријеци младића који су причали да су налазили слова. Тадашњи ријечки учитељ **М. Ђурић** тврдио је Ровинском „да су његови ученици налазили слова, слагали од њих ријечи, везали узицом и, замочивши у мастило, или надимивши, штампали на својим задаћницама“. Било је људи који су говорили Ровинском да „се сјећају, како су купили тијех слова цијеле шаке и по некад их топили на ватри“. Ровински је затим додао да је и сам видео слова са Обода, и то „у надзорника основнијех школа Ст. Чу-турила, који је био прије десет година у Црној Гори“. Из свега што је чуо и видео Ровински је закључио да су слова била просута „по површини земље“, па су „мало по мало“ покупљена, „за што су особито способна врло радознала, доброг вида и према ситницама пажљива дјеца“. На крају је Ровински констатовао да се „у потоње вријеме“ слова не налазе и да је „узалудно било предузето нарочито за то истраживање“ (стр. 36).

Пре Ровинског о словима са Обода писао је **Љубомир П. Ненадовић** у својим писмима са Цетиња 1878 год. Говорећи о Ободу и о штампарији, Ненадовић је забележио да се „око града Обода још може наћи оловних слова од те прве штампарије“. Своје белешке Ненадовић завршава примедбом да се „нико не сећа“ да та слова „пошље у народни музеј“ (О Црногорцима, изд. Срп. књ. задруге 1929, 201). Чудновато је што Ненадовић није дошао на мисао да је и његова дужност да та слова спасе за науку.

Када је **Л. Томановић** у „Гласу Црногорца“ штампао свој приказ познате расправе **Ил. Руварца** „О Цетињској штампарији“ (и тај је приказ прештампан у Прославној споменици), писао му је **Ст. Новковић** између осталог и ово: „Мени летос овде у Београду приповедаше **Љ. Ковачевић**, како је сазнао од ђака Црногораца, да се на Ободу, на месту где је била штампарија, налазе слова од штампања

---

* Читано 4 априла 1949 год. на седници Института за проучавање књижевности Српске академије наука.

ондашњег. Јели то истина? Ја журно то тражих у Вашем спису па не нађох. А то вреди, да се нарочито испита, и ако би одговор био повољан, да се изнесе и слова да се опишу" (Ј. Томановић, Из једне збирке писама заслужних Срба, Годишњица Н. Чупића 35, 1923, 236).

И. В. Јагић је био обавештен да се на Ободу „пређе чак и на слова наилазило". О томе као о недоказаном податку Јагић је писао у своме чланку „Прва југословенска штампарија у XV вијеку" (такође прештампан у Прославној споменици — цитат на стр. 67), а у својој расправи *Der erste Cetinjer Kirchendruck* (I, 1894, 2 нап. 1) Јагић је истицао потребу да се та слова проуче и да се испита да ли заиста потичу из Штампарије Црнојевића.

Видели смо да је Ровински тврдио да је Ст. Чутурило имао слова са Обода. Због тога се Јов. Н. Томић двапут обраћао Ст. Чутурилу и молио га за ближа обавештења, али је оба пута остао без одговора (то Томић наводи у својој расправи „Црнојевићи и Црна Гора", Глас С. А. Н. 60, 1901, 82 у нап. 106).

Расправљајући о Штампарији Црнојевића (у Гласнику Скопског научног друштва XIX, 1938), задржао сам се и на словима са Обода и том приликом сам о њима ово рекао: „Колико је мени познато, од тих слова која би требала бити нађена на Ободском граду никад ниједно није објављено, а још мање научно проучено. Мени не изгледа вероватно да су слова могла бити налажена на Ободском граду. Ако се узме као тачно да је штампарија прво била на Ободу, не може се губити из вида да је она доцније морала бити пренета на Цетиње. Колико би слова морала да има та штампарија, да се на месту на коме је она прво прорадила, још у XIX веку, дакле после четири века, могу да пуне „дијеле шаке" словима изгубљеним приликом сеобе! Слова су била од олова, дакле од нечега што је, после хлеба и воде, било најпотребније црногорским ратницима. Зар они не би прекопали цео Обод и купили и последње словце? Зар би остављали да се тим оловом деца играју?" (стр. 163).

Пре мене је о томе слично писао Андрија Јовићевић у чланку „Ободска штампарија", објављеном у зборнику „Цетиње и Црна Гора" (издање Професорског друштва 1927). Ево шта је Јовићевић сматрао да треба да напомене: „Не зна се, нити се до сад научно доказало, од чега су била ондашња слова, али ма од чега била, она би, у току од 4 вијека, пропала. Ово се претпоставља, кад би материјал за штампање био остављен овдје на милост и немилост времену; али кад се зна, да је штампарија пренесена одавде на Цетиње, онда се мора с правом мислити, да је сав материјал одавде пренесен, јер је свака и најмања стварчица била потребна и није се смјела заборавити и оставити да пропада. И много је вјероватније, да је одавде све купљено и пренесено, него да је ишта остављено" (стр. 175). Из даљег његовог излагања види се да је Јовићевић мислио да су „света слова ободске и цетињске штампарије" употребљена као обично олово у црногорским борбама за слободу (стр. 178). То је речено и за време четиристогодишњице Ободске штампарије. Првога дана про-

славе на свечаном састанку црногорски престолонаследник Данило одржао је поздравни говор, у коме је између осталог истакао „да слова ободске печатње” „служише у љутој невољи за куршуме цефердара наших отаца” (Прославна споменица, стр. 195).

Јовићевић је изгледа заборавио да је годину дана пре свога чланка објавио опис Зете и Љешкопоља, у коме износи народно предање о томе да је Божидар Вуковић „рођен и живео” у Ђулићима код Подгорице, да је „ту имао и штампарију и да се ту налазило слова од његове штампарије” (Насеља 23, 1926, 382). За та подгоричка слова Јовићевић се није чудио како су се сачувала, како нису пропала као она на Ободу или како нису употребљена као обично олово.

Други су ишли даље од Јовићевића. Тврдили су да су та подгоричка слова била иста онаква као она са Обода. Позивали су се на старије Подгоричане да је тих слова било доста. За једнога капетана, за Крста Лаиновића, казивали су да је имао много тих слова. Помињали су да је и Велиша Ивановић ископао много слова, али их није сачувао. Уопште, многи су имали тих слова, али их нико није описао и нико их више нема. Да би се објаснило откуда да та слова буду иста као ободска, учињена је ова претпоставка. У Ђулићима код Подгорице првобитно је основана нова штампарија која је доцније била пренета на Обод, а затим на Цетиње. Тако би Божидар Вуковић био оснивач прве црногорске штампарије.

О свему томе ја сам написао посебну расправу под насловом „Да ли је у XV веку постојала штампарија у Подгорици?” (објављена у Богословљу XV, 1940, 13-28). У њој сам скренуо пажњу на једну веома чудновату ствар. Слова су губљена и код Подгорице и на Ободу, а само нису на Цетињу. Бар колико је мени познато, нико се још није похвалио да је на Цетињу нашао ма и једно једино словце. А за Цетиње је једино сигурно да је на њему била штампарија. На Цетињу је штампан Псалтир, а по свој прилици и друге књиге. То је велики штампарски посао, за који треба доста слова. Штампарија их је имала, и поред толиког губљења и код Подгорице и на Ободу. Морало би се онда доћи до закључка да је она била веће штампарско предузеће, а то се тешко може прихватити с обзиром на ондашње прилике у Црној Гори.

Мени није изгледало да треба одбацити сва та причања о ободским и подгоричким словима. Налазио сам да је нека реална подлога несумњиво постојала, само је пропуштено да се утврди шта је то било. Дупуштао сам могућност да су и нека слова налажена. Нажалост, она нису научно проучена и описана, па због тога не знам да ли су она стара и да ли су заиста из Штампарије Црнојевића. Једна белешка Лаза Поповића давала ми је наде да се још нешто може учинити. У једном своме чланку о Цетињу (штампаном у зборнику „Цетиње и Црна Гора”, 1927) Поповић је напомињао да је 1926 год. Петар М. Пејовић, претседник општине на Ријечи Црнојевића, нашао на Ободу три слова. Указујући на ту Поповићеву белешку, ја сам позивао научне раднике из Црне Горе да бар та три слова проуче и опишу.

На моју молбу, Душан Вуксан је преко Риста Драгићевића покушао да добије та слова од Петра Пејовића ради проучавања у Београду. Пејовић их није дао. Допустио је само да се од њих узму отисци на хартији. Те је отиске Вуксану послао сам Пејовић. У пропратном писму од 14 септембра 1940 год. Пејовић је извештавао Вуксана: „Код осталих, нијесам могао наћи слова, а ја сам ова нашао на Ободу у трагу 20 година”. Отиске смо Вуксан и ја упоређивали са словима у књигама из Штампарије Црнојевића и нашли смо да нарочито отисак слова д потпуно одговара томе слову из књига. И отиске и Пејовићево писмо Вуксан ми је уступио, да ми послуже за даља моја трагања.

Због тих Пејовићевих слова намеравао сам да идем у Црну Гору, али су ме спречиле прилике уочи рата, затим сам рат и окупација. После ослобођења, 1946 год., обратио сам се Ристу Драгићевићу на Цетиње и молио га да види шта је било са тим словима. Драгићевић ми је 17 априла одговорио да „за слова Црнојевића штампарије ништа више није могуће урадити, јер је кућа и све што је било у њој онога Пејовића што је слова имао изгорела за вријеме окупације, а и он је лани умро”.

Године 1948 поново сам писао Драгићевићу и молио га да ми по сећању опише та Пејовићева слова. Драгићевић ми је 10 априла послао овај одговор: „Ништа ти скоро не могу помоћи у погледу слова, која сам имао у рукама и послао покојном Вуксану отиске од њих. Пејовић је имао десетак слова у једној кутијици од шибница и ја сам начинио отиске само од оних слова која су била добро очувана, а друга су била стучена. Колико се сјећам слова су била слична данашњима, али је то било доста давно да бих ти могао ишта детаљно казати. За вријеме окупације Пејовићу је кућа изгорела, а он је умро, те од свега тога не остаде ништа...”

Тако су пропала и та Пејовићева слова. Као што се види из отисака и из Драгићевићевог другог одговора, није било свега три слова већ десетак. Постоји и разлика између Пејовићевог писма и Поповићеве белешке у одређивању времена кад су слова нађена. По белешци то би било 1926 год., а по писму око 1920 год. (ако Пејовићеве речи: „нашао на Ободу у трагу 20 година” значе да их је нашао пре 20 година, а не да их је нашао трагајући за њима 20 година).

Слова су отиснута „у усправном и водоравном положају, како би се што боље могла читати” (каже Пејовић у писму). Отиснуто је свега седам слова, и то трипут усправно а двапут водоравно. Судећи по отисцима, Пејовић је имао два слова д. Било је једно слово о, које такође одговара том слову из Штампарије Црнојевића. Изгледа да је једно слово било е са цртицом која је означавала да је то број. Једно слово као да је било и са цртицом, ваљда као знаком за скраћивање. Два се слова не могу да прочитају.

На крају да напоменем да се ја већ годинама распитујем о словима са Обода. Многи Црногорци су причали да су слушали о тим словима. П. Шоћ је био љубазан да ме упути да затражим обавеште-

ња и од Шака Филиповића, бившег члана некадашње Главне државне контроле Црне Горе. Иако је у дубокој старости, Филиповић ми је 26 јуна 1948 год. послао овај одговор: „Из ранијих година чујао сам, да су се налазила на Ободу нека слова од Штампарије. Сада се ништа не налази нити има о томе помена”. Сам П. Шоћ ми је саопштио да је пре прославе четиристогодишњице Ободске штампарије, 1893 год., када је још био дете, виђао слова са Обода код својих старијих другова, ученика основне школе на Ободу (Ријечком граду). Колико се Шоћ сећа, слова су била од црног метала, по величини налик на данашња слова.

Ђорђе Сп. Радојичић